

kronikk

Skriv til Dagbladet,
Kulturredaksjonen,
Pb 1184 Sentrum
0107 Oslo

Faks 22 31 05 00
E-postadresse:
Kronikk@dagbladet.no

Gode forskere – dårlige mennesker

Thomas Hylland Eriksen
professor i sosialantropologi

Man kan ikke kreve av forskere at de skal være moralsk høyverdige mennesker. Det er likevel ikke det samme som å si at det ikke finnes noen sammenheng mellom moral og forskning. Historiene om Bronislaw Malinowski og Colin Turnbull tydeliggjør denne sammenheng.

I den aktuelle historikerfeiden blir en rekke, til dels svært forskjellige, temaer virvlet sammen. Faghistoriske diskusjoner blandet med moralske og politiske spørsmål, og kjenner jeg akademiera rett, finnes det også skjulte dagsordener bak konflikten mellom Hans Fredrik Dahl og Odd-Bjørn Fure.

Jeg er ikke kompetent til å vurdere David Irvings meritter som historiker. Men la oss, for argumentets skyld, anta at hans forsvare har rett i at han i det minste har gitt et lite originalbidrag til en utdypet forståelse av hendelser i Europa på 30- og 40-tallet. (Det beneκτη heller ikke Fure.) Samtidig er han en mer eller mindre retroende nazist, altså en moralsk uren person ifølge vanlige oppfatninger. Et spørsmål som i denne sammenheng er blitt stilt, både eksplisitt og implisitt, er om hans nazistiske overbevisning fratar ham retten til å analysere nazismen.

Skillet mellom kunnskap og meninger

To eksempler fra et annet fagområde enn historiens kan bidra til å kaste lys over denne sakens etiske sider. Det første dreier seg om publiseringen av Bronislaw Malinowskis private dagbøker i 1967, «A Diary in the Strict Sense of the Term» (– En dagbok i streng forstand.). Den polsk-britiske sosialantropologen Malinowski, som døde av et plutselig hjerteattakk i 1942, var plutselig blitt verdensberømt i 1923 da han utgav «Argonauts of the Western Pacific», en detaljert analyse av kultur og samfunn på Trobriand-øyene i Melanesia. Boken bygget på to års feltarbeid, og den demonstrerte betydningen av å samle inn data gjennom langvarige feltstudier for å utvikle pålitelig kunnskap om fremmede folkeslag. Mange, særlig britiske antropologer, regner Malinowski som grunnleggeren av moderne sosialantropologi. Enda flere, deriblant undertegnede, betrakter Malinowskis metode, nemlig deltagende observasjon, som et vannskille i studiet av kulturell variasjon.

Nettopp takket være denne metoden, Malinowskis adelsmerke som forsker, var den posthumt publiserte dagboken dømt til å bli et kontroversielt dokument fra første dag. For der han offisielt forfektet innlevelse, åpenhet og fordomsfrihet som metodiske rettesnor, viste privatpersonen Malinowski seg å være dyp forakt for sine trobriandere. Den usensurerte dagboken, utgitt med enkens velsignelse og utstyrt med et heller beklent forord av Malinowskis tidligere student Raymond Firth, er gjennomgående krydret med irriterte fraser om «håpløse svartinger» og «tåpelige innfødte», og særlig mot slutten forekommer mange pikante antydninger om selvforakt på grunn av seksuell

kontakt med innfødte kvinner.

Malinowski bygget en strålende forskerkarriere på sin evne til å forstå et fremmed samfunn til fullkommenhet innenfra – praktisk talt alt han skrev handlet om trobrianderne – og samtidig næret han altså dyp forakt for dem på kammeret. Måtte man så, etter å ha fått innsyn i hans indre liv, revurdere hans intellektuelle bidrag? I både Storbritannia og USA var debatten langvarig og temperamentsfull, og særlig i USA var mange tilbøyelige til å avskrive Malinowski. Et så dårlig menneske kunne ikke være noen god forsker. I Frankrike ble utgivelsen derimot oppfattet som helt udramatisk. Der skilte man nemlig skarpt mellom det offentlige, altså vitenskapen, og det private. Også en offentlig person har rett til et privatliv. (Mitterrand kunne ha en elskerinne; Clinton kan det definitivt ikke.)

Jeg er ikke i tvil om at den franske reaksjonen var riktig i dette tilfellet. Et menneske som i moralske henseender blir vurdert som dårlig, kan meget vel være en god forsker. David Irving kan – prinsipielt – være en god forsker selv om han viser seg å gå inn for lite humanistiske verdier. Forskningen må vurderes på forskningens premisser – som også innebærer etiske vurderinger, noe som blant annet blir aktualisert i forbindelse med våpenutvikling og genteknologi. Hvilke ideer den enkelte forsker måtte bære med som privatperson, er en privatsak. Hans Fredrik Dahl har i denne sammenheng påkalt den marxistiske historikeren Eric Hobsbawm og hans omdømme, som ikke er blitt videre kompromittert av hans tydelige politiske overbevisning. Her kan det også nevnes at dersom det skulle være et krav at ingen norske nasjonalister skulle ha rett til å skrive norges historie, ville det bli heller skrint med nasjonal historieforskning i dette landet. Praktisk talt ingen forsker, uansett fagområde, går helt fri fra beskyldninger om at forskningen er preget av ideologi. Vi er som kjent alle barn av vår tid. Og hvis man nå skal begynne å granske hjerte og nyrer på enhver forsker for man bestemmer seg for eventuelt å ta resultatene alvorlig, da risikerer man å havne på et moralsk korrekt og kunnskapsmessig goldt ståsted.

Men dermed er ikke alt sagt om forholdet mellom kunnskap og moral. Malinowski skilte nemlig etter beste evne – og med stort hell, skulle de vise seg – mellom det han «visste» og det han «mente». Han holdt ikke bevisst opplysninger tilbake, og faktisk er at trobriandere flest den dag i dag er stolte over Malinowski og hans «Argonauts», en bok som sikret dette tidligere ukjente folkeslaget akademisk berømmelse for all etertid.

Mitt andre eksempel illustrerer at den relevante moralske

grensen ikke går ved Malinowski, men et annet sted. Det handler om et lite fjellfolk i de ugjestmilde grensområdene mellom Uganda og Sudan, kjent som teusoene eller ikene. Antropologen Colin Turnbull, som alt var kjent for sine fine, om noe romaniserende studier av pygmeer i Sentral-Afrika, gjorde feltarbeid blant ikene på sekstitallet, og publiserte «The Mountain People» i 1972. Han framstilte ik-samfunnet som en uhyggelig, fragmentert kultur hvor den eneste form for humor var skadefryden, og hvor egoismen var så gjennomgående at hensynsløsheten også gjaldt forholdet mellom barn og deres foreldre. Ikene var et fordreivt folk, de var konstant sultne, og de var desperate. Turnbull

«Et menneske som i moralske henseender blir vurdert som dårlig, kan meget vel være en god forsker.»

beskriver dem som et uhyggelig vrengebilde av et samfunn, og han konkluderer boken med å foreslå at disse demoraliserte individene skulle spres rundt om i Uganda, for å forhindre at deres perverterte kultur kunne videreføres.

Boken solgte godt, den var velskrevet og gav et pirrende skremmebilde av en uhyggelig «naturtilstand». Ikke sant: etnografiens svar på «Fluenes herre». Imidlertid kom protestene raskt, først fra kolleger som Fredrik Barth, som reagerte på Turnbulls manglende sympati for de lidende ikene, hans generelle forakt og oppgittethet som tydelig kommer til uttrykk i boken. Deretter reagerte spesialister på regionen, i første rekke en tysk lingvist som hadde møtt iker som vurderte å anlegge sak mot Turnbull fordi han hadde odelagt deres gode navn og rykte. De kunne blant annet vise at hans faktiske kunnskaper om ikene i beste fall var omtrentlige, og at hans beskrivelser var misvisende og generelt injurerende.

Forskjellen mellom disse to eksemplene er åpenbar. I det siste tilfellet skjer en sammenblanding mellom private frustrasjoner og en offentlig, presumptiv etterrettelig beskrivelse av fremmede folk: i Malinowskis tilfelle holdes de to nivåene atskilt. Resultatet var at trobrianderne aksepterte Malinowskis bok (selv om de ikke var enige i alt han

THOMAS HYLLAND ERIKSEN, professor i sosialantropologi, anvender et par eksempler fra eget fagfelt for å illustrere forholdet mellom kunnskap og moral. Foto: ROBERT S. EIK

skrev), mens ikene følte seg dypt injurert og misbrukt.

Det er nødvendig å holde fast ved denne distinksjonen for at debatten om forskning og moral skal handle om noe mer enn «politisk korrekthet» versus retten til frimodige ytringer om f.eks. gasskamre, og det er for lettvisst å pålegge debatten ved enten å påpeke at all forskning har et ideologisk element, eller ved å kreve av forskere at de skal være moralsk høyverdige hele dagen. Humanvitenskapene kan like lite som journalistikken være losrevet

Grensene oppdages når de overskrides

fra det Anders Heger (Dagbladet 1.3.) i en annen, men høyst beslektet sammenheng kaller «grunnfellet i våre egne overbevisninger – troen på menneskeverdet». Disse vitenskapene handler om mennesker, og derfor må de forplikte seg til respekt for mennesker. Og det er først når grensene overskrides at vi oppdager at de finnes.